

УДК 725.8.012.8.001

О.Г. Єрещенко*асистент, кафедра дизайну архітектурного**середовища та містобудування,**Полтавський національний технічний університет**імені Ю. Кондратюка*

КЛАСИФІКАЦІЯ КЛУБНИХ БУДІВЕЛЬ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ЗА СТИЛЬОВИМИ НАПРЯМАМИ

Анотація: у статті представлено класифікацію клубних будівель радянського періоду та їх внутрішнього простору за архітектурними стилями та стильовими напрямками. Виявлено характерні ознаки пануючих стилів та принципи, за якими відбувався стильовий розвиток архітектури клубних будівель.

Ключові слова: стильовий напрям, стиль, клубна будівля, інтер'єр ретроспективний напрям, синтетичний напрям, раціоналістичний напрям.

Постановка проблеми. Однією з основних засад державної політики у сфері культури є задоволення культурних потреб громадян, що здійснюється шляхом створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення рівня естетичного виховання. У радянський період потреби в організації культурного дозвілля населення вдовольнялися системою клубних закладів. Клубна спадщина, як єдина система де формувались типологічні риси та реалізовувались у будівництві, потребує ретельного вивчення задля збереження та реконструкції існуючого фонду клубних будівель у селах і містах України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дослідження виконується у відповідності з тематикою наукової роботи кафедри теорії, історії архітектури і синтезу мистецтв НАОМА. Практичні питання розроблялися згідно НДР кафедри дизайну архітектурного середовища та містобудування Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглянуто праці, присвячені типології клубних будівель, їх функціонально-планувальному і композиційно-просторовому вирішенню (роботи В. Хазанової, Н.Лухманова, К. Лагутіна, В. Бикова, І. Домшлака, Г. Зеньковича, В.Куцевича, В.Колбіна, Є.Мілашевської, М. Прянішнікова, М. Савченка, А. Поліщука, Б. Орловського та інших). Стильові напрямки в історії України з часів Київської Русі проаналізовано Ю.С. Асєєвим. Загальну картину виникнення, розвитку та

взаємозв'язку архітектурно-художніх стилів на протязі основних етапів розвитку культури склали І.О. Бартенев та В.М. Батажкова. В.Є. Ясієвич простежив розвиток стилів та стильових напрямів в історії архітектури, в тому числі в радянський період. О.В. Орельській у результаті проведеного дисертаційного дослідження вдалося створити теоретичну модель історії розвитку архітектурних стилів ХХ століття.

Мета статті. Провести комплексну оцінку стилістики клубних будівель та їх внутрішнього простору.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі розвитку клубного будівництва (1920-і – I половина 1930-их років) відбувається проектування і зведення клубних будівель у ретроспективному, синтетичному та раціоналістичному стильових напрямках, що доводить принцип одночасного, паралельного співіснування декількох стилів при домінуванні одного з них. Основним на даному етапі був раціоналістичний напрям, в основу формотворення якого були покладені функціональний та конструктивний методи. Простота і лаконізм форм, проголошений конструктивістами, найбільше відповідали революційним етичним нормам.

Серед архітектурних творів конструктивістів у Харкові вирізнялися стильовою єдністю Клуб будівельників ім. М.Горького (1928 р.), «Харчосмак» (1930 р.), Клуб канатників, будинок культури працівників зв'язку та ін.

Пошуки виявлення національної форми в архітектурі не припинялися й після 1917р., хоча й на новій ідеологічній основі. Їх продовжували архітектори В.Г. Кричевський, П.Ф. Альошин, Д.М. Дьяченко, В.К. Троценко, К. Мощенко, К.Н. Жуков та інші. Звернення до традицій національної архітектури підтримувала асоціація художників Червоної України (АХЧУ). Асоціація проголошувала, що шлях до своєрідності української архітектури нової доби полягає: «...від широкого використання здобутків національного мистецтва, спостереження та фіксації сучасного реального життя...до утворення нового...мистецтва» [1, арк.93].

Принцип синтезу і адаптації радянських стильових напрямів архітектури з регіональними втілено у клубах залізничників у Крюкові (1925 р, арх. Ф. Мазуленко) та біля станції Полтава-Південна (1926 р.). Автори клубних будівель в стилі українського архітектурного модерну, спираючись на народні традиції у поєднанні з досягненнями новітньої світової архітектури, внесли нові риси у вітчизняне будівництво. Серед головних досягнень було те, що архітектуру наповнювали громадською значущістю та ідейністю, спрямованою на відродження національної свідомості народу, піднесення його культурного та освітнього рівня [2].

Існувала група архітекторів, що продовжувала стилізацію класичних ордерних систем, повторюючи прийоми Ренесансу та російського класицизму. Таким чином, автори керувалися принципом запозичень, що проявляється у змішуванні стилів.

Наприклад, перша значна споруда післяреволюційної Полтави (1922 р.) – Народний дім імені Короленко (нині середня школа №10) – відрізняється поєднанням форм класицизму і модерну. Своєрідна трактовка авангардних тенденцій в архітектурі продемонстрована в будівлі Палацу праці ім. Ілліча у Дніпропетровську (1926-1932 роки, арх. О.Л. Красносельський). Композиція споруди, виявлення головного й другорядного як в плануванні, так і в зовнішніх формах ґрунтовані на принципах класичної архітектури. Простір перекривається за допомогою залізобетонних рам, що відкриваються в інтер'єр. Конструкції становлять невід'ємну частину художньої організації інтер'єрів.

Вплив конструктивізму позначився на творчості О.М. Бекетова протягом 1929 – 1930-их років. Витриманим у стилі конструктивізм О.М. Бекетов виконав проект театру „Металіст”. О.М.Бекетовим здійснювались проекти з використанням прийомів конструктивізму, що відрізнялися нехарактерною для стилю симетрією, включенням елементів, що асоціюються з класичною тектонікою (пілястри, лопатки, руст). Іншим прикладом сформованого за принципом зв'язку стилю з творчою особистістю майстра, у даному випадку поєднання ретроспективного напрямку з сучасними тенденціями, можна вважати проект Клубу-театру для робочих союзу Металістів в м. Луганськ (1927р.). Раціоналістичний підхід відчувається у фасадах та планувальному вирішенні будівлі. Разом з тим в інтер'єрах бачимо не характерне для конструктивного методу членування поверхонь засобами мілкої пластики, застосування спрощеного трактування ордерної системи.

Початковою метою архітекторів-конструктивістів було створення нового стилю, пошук нових форм, які б протистояли традиційним стилям. На другому етапі нове вбачали у відмові від характерних для 1920-их рр. форм, позбавлених традиційного декору. 1932 – 1934 рр. – етап розвитку конструктивізму, який може розглядатися як завершальний по відношенню до авангарду і як початковий по відношенню до традиціоналізму – постконструктивізм [3, арк.16]. До визначних клубних будівель даного етапу можна віднести Палац культури залізничників у Харкові (1932 р.).

У 1930-і роки сформувався своєрідний симбіоз ренесансних і класицистичних форм. Проголошений в соціалістичному реалізмі принцип взаємовпливу, синтезу та адаптації радянських і регіональних напрямів, на практиці виявлявся переважно в орнаменталізації. В Україні застосування національних елементів було вкрай обмежено, бо загалом розцінювалося як

прояв буржуазного націоналізму. Були пропозиції охрестити цей стиль як пролетарська класика, сталінський ампір, декоративний стиль, радянський класицизм [4, арк. 68].

Отже, архітектура клубних будівель другого етапу (II пол. 1930-их – I пол. 1950-их рр.) спрямовувалася на вирішення у традиціоналістичному напрямі – радянський класицизм. Ілюструє принцип єдності планувального, образного вирішень та інтер'єру.

На наступному етапі (II пол. 1950-их – 1980-і роки) домінує технологізм – раціоналістичний напрямок радянської архітектури, що стало загальносвітовим явищем (рис 1). Архітектурна форма складалась як прямий наслідок технологічних та техніко-конструктивних рішень. Існували формалістичні рішення, з порушенням масштабності, використання бруталних форм. При оформленні фасадів використовуються пластичні можливості залізобетону в сполученні з цегляною кладкою, плоскі поверхні стін з кольоровим тинькуванням та зашкеленими отворами і вітражами, застосовується вертикальне членування стін в сполученні з кольоровими вставками виконаних з кераміки та майоліки.

Теоретичну модель історії розвитку архітектурних стилів радянського періоду розробила О.В.Орільська, де виділяє три лінії (напрями): раціональну (новаційну), ірраціональну (традиційну чи декоративно-художню) і синтетичну (комплексну) [5] (рис. 2). Порівняльний аналіз дозволяє визначити спільні риси у розвитку стилістики клубних будівель із розвитком стилів та течій радянської архітектури. Дослідження доводить, що в клубній архітектурі східного регіону України проявляється вплив, запозичення та відхилення від норм російських зразків, має свої стилістичні особливості, зумовлені місцевою специфікою.

Висновки. Представлено цілісну картину стилістичного розвитку архітектури клубних будівель східного регіону України. У клубній архітектурі першого етапу (1920-і – I пол. 1930-их рр.) простежується полістилізм при збереженні трьох стильових напрямів: раціоналістичного, традиціоналістичного і синтетичного. На другому етапі (II пол. 1930-их – I пол. 1950-их рр.) домінує традиціоналістичний напрям, представлений радянським класицизмом, на третьому етапі (II пол. 1950-их – 1980-і рр.) знов набирає обертів раціоналістичний напрям. На кожному етапі відбувається зміна пануючого стилю під впливом загальнодержавних пріоритетів.

В результаті дослідження встановлено, що розвиток стилів архітектури клубних будівель спирався на такі принципи: одночасного, паралельного співіснування декількох стилів при домінуванні одного; принцип періодичного коливання між протилежними стильовими напрямками; принцип запозичень, що проявляється у змішуванні стилів, принцип взаємовпливу, синтезу та адаптації

ТРАДИЦІОНАЛІСТИЧНИЙ НАПРЯМ	СИНТЕТИЧНИЙ НАПРЯМ	РАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ НАПРЯМ
1920-і – I пол. 1930-их рр.		
ретроспективізм	модерн	протоконструктивізм
 <p>проект Палацу техніки Південних залізних доріг 1933 р., арх. О.М.Бекетов</p>	 <p>Робочий клуб Тепловозоремонтного заводу, 1926 р.м. Ізюм український архітектурний модерн</p>	 <p>проект Палацу праці в Москві 1923р., арх. Н.Троцький</p>
еклектика		конструктивізм
 <p>Полтавський народний дім ім.В.Г.Короленко 1923 рр., арх. Лангман</p>	 <p>Палац культури імені І.Ф.Котлова 1927 р., арх. Ф.Мазуленко постконструктивізм</p> <p>Палац культури залізничників 1932 р., арх. О.І.Дмитрієв</p>	 <p>Клуб будівельників 1927 – 1928 рр. арх. Я.А.Штейнберг та ін.</p> <p>Будинок культури працівників зв'язку, 1929р., арх. А.Молокін</p>
II пол. 1930-их – I пол. 1950-их рр.		
радянський класицизм		
 <p>Будинок культури електриків 1950 р., арх. В.С.Палагута</p>		
II пол. 1950-их – 1980-і рр.		
		технологізм
		 <p>Палац культури хіміків 1980 р., арх. В.А. Лебединцев</p>

Рис.1. Стилi та стильовi напрями вирiшення клубних будiвель

Рис. 2. Схема розвитку напрямків та стилів радянської архітектури (за матеріалами О.В.Орільської[5])

століття роки	XX										
	XIX	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980
РАЦІОНАЛІСТИЧНА (НОВАЦІЙНА) ЛІНІЯ		раціоналізм									
			супрематизм								
			протоконструктивізм						технологізм		
				конструктивізм						структуралізм	
				раціоналізм						бруталізм	
										техніцизм	
СИНТЕТИЧНА ЛІНІЯ		модерн									
			романтичний символізм							неоекспресіонізм	
				постконструктивізм							
									національна архітектура, регіоналізм		
ІРАЦІОНАЛІС- ТИЧНА (ДЕКОРАТИВНО- ХУДОЖНЯ, ТРАДИЦІЙНА) ЛІНІЯ	стилізаторство										
	еклектика										
			ретроспективізм								
				ар деко							
				радянський неокласицизм							модернізований класицизм
					радянський ампір						

радянських і регіональних напрямів; принцип зв'язку стилю з творчою особистістю майстра.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження з даної теми дасть можливість узагальнити історико-архітектурні знання з питань стильових особливостей формування інтер'єру клубних будівель радянського періоду, на базі якого можливе відтворення втрачених та реконструкція збережених інтер'єрів.

Література:

1. Лебедев Г. Український архітектурний стиль (середина ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.) / Г.Лебедев //Київська старовина. – К.: 2000. – №5. – С.81– 89.
2. Чепелик В. Народний дім, «Просвіта», клуб / В.Чепелик // Українська культура. – 1991. – № 9. – С.3 –5
3. Хан-Магомедов С.О. Конструктивизм – концепция формообразования. – М.: Стройиздат, 2003. – 576 с.
4. Тимофієнко В. Стильові визначення будівель ХХ століття./ В.Тимофієнко // Київська старовина. – 2000. – №3. – С.58 –71.
5. Орельская О.В. Нижегородская архитектура ХХ века как отражение российского и зарубежного зодчества: автореферат дис. ... доктора архитектуры: 18.00.01 / Орельская Ольга Владимировна; [Место защиты: Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т] - Нижний Новгород, 2009 - 47 с.

Аннотация

В статье представлена классификация клубных зданий советского периода и их внутреннего пространства по архитектурными стилями и стилевым направлениями. Выявлены характерные признаки господствующих стилей и принципы, по которым происходило стилевое развитие архитектуры клубных зданий.

Ключевые слова – стилевое направление, стиль, клубное здание, интерьер, ретроспективное направление, синтетическое направление, рационалистическое направление.

Summary

Classification of the club buildings of the Soviet period and their internal space by architectural styles and style trends is presented in the article. Differential characteristics of dominating styles and principles of the style development of the architecture of club buildings are revealed.

Keywords - style trend, style, club-building, interior, retrospective trend, synthetic trend, rationalistic trend.